

Sammendrag:

På farten – i bilen – med mobilen

En studie av kommunikasjon og mobilitet i barnefamiliers dagligliv

Barnefamilier, mobilitet og mediebruk – et prosjekt i to deler

Hvordan bruker ulike typer av norske barnefamilier mobiltelefonen og bilen i organiseringen av sine daglige aktiviteter? Dette spørsmålet var utgangspunktet for vårt prosjekt. Temaet er i svært liten grad behandlet forskningsmessig, så vi ville starte med en undersøkelse av problemstillingen der vi gikk i dybden, før vi gikk bredere ut. Vi bestemte oss derfor for å dele prosjektet i to, en dybdeundersøkelse med et begrenset antall barnefamilier som ble intervjuet, og en spørreundersøkelse som skulle være representativ for barnefamilier i hele landet. Dybdeundersøkelsen ble rapportert i 2005 (Hjorthol m fl 2005).

I denne rapporten presenterer vi resultater fra den landsomfattende spørreundersøkelsen som ble gjennomført i begynnelsen av 2005. Mer enn 2000 foreldre besvarte spørreskjemaet (vedlegg 1) om hvordan de organiserer sitt dagligliv, i hvilken grad de planlegger det eller om de tar ting mer på sparket, deres bruk av og holdning til mobiltelefonen og bilen og deres oppfatninger av ulike aspekter ved sitt dagligliv. Med utgangspunkt i resultatene fra den kvalitative delen av prosjektet har vi formulert en rekke spørsmål som vi har gått videre med i denne kvantitative delen av prosjektet. En del av de viktigste spørsmålene er:

- Hvilke tidsnormer for sitt dagligliv er det ulike grupper i befolkningen gir sin tilslutning til? Hvilken sammenheng er det mellom disse tidsnormene og det tidsregimet de lever etter?
- Hvor faste eller fleksible er tids- (og de romlige) strukturene folk opererer innenfor i sitt dagligliv? Hvordan henger dette sammen med den fleksibiliteten informasjons- og kommunikasjonsteknologien (IKT, i første rekke mobiltelefon) og transportmuligheter gir?
- Hvordan interagerer bruk av mobiltelefonen og bilen med tidsbruksregimene? Hvilken sammenheng er det mellom grad av planlegging og omfanget av bilbruk og bruk av mobiltelefonen? Hvordan skapes kommunikasjon og transport i de forskjellige regimene, og blir det mer eller mindre kommunikasjon og transport når familiene er strukturerte enn om de ”lever ad hoc”? Betyr et gjennomplanlagt liv at man kan fylle det med flere aktiviteter enn dersom man ikke planlegger?

- Hvordan opplever foreldre tidspress og stress i hverdagen, og hvilken sammenheng har det med aktiviteter og bruk av ”hverdagsteknologiene”, bil og mobiltelefon?
- Hvilke aktiviteter koordineres ved hjelp av IKT og hvilke medier brukes til hvilke formål? Hvilken type mediert kontakt og kommunikasjon foregår mellom foreldre og mellom foreldre og barn?
- Erstatte mediert kommunikasjon den fysiske kontakten mellom barn og foreldre? Er begrensninger (økonomiske eller sosiale) på bruk av mobiltelefon et hinder for kontakt mellom foreldre og barn?
- Er IKT viktigere for skilte familier enn for intakte familier når det gjelder koordinering, følelsemessig kontakt og sikkerhet/kontroll?

En landsomfattende undersøkelse

Med utgangspunkt i resultatene fra dybdeintervjuene og de spørsmålene som de genererte, utformet vi et spørreskjema med foreldre i norske barnefamilier som målgruppe. I denne undersøkelsen ble barnefamilier definert som familier/husstander med hjemmeboende sønner/døtre på 18 år og yngre. Både enslige med barn og samboende foreldre med barn er inkludert i utvalget. MMI Univero fikk arbeidet med å trekke utvalg, sende ut spørreskjema og legge svarene inn på en SPSS-fil.

Utvalget består av personer fra barnefamilier som ble trukket fra MMIs baser (en kombinasjon av e-base og postalbase), 20 prosent fra postalbasen og 80 prosent fra e-basen (har kopling til Internett). Denne kombinasjonen skulle sikre representativitet. Antall svar totalt er 2030. Svarprosenten på undersøkelsen er 60 prosent, 61 prosent for de som svarte postalt og 59 prosent for de som svarte på Internett.

Utvalget er sammenliknet med offentlig statistikk i den grad det har vært mulig. Kjennetegn ved utvalget synes i stor grad å være i overensstemmelse med populasjonen.

Tidsnormer og tidsopplevelser som grunnlag for bruk av bilen og mobiltelefonen

I den kvalitative delen av dette prosjektet fant vi at mange argumenterte med tidspress og tidsknapphet som begrunnelse for valg av bilen på de daglige reisene. Flere sa også at bilbruken var en vane som gjorde at de ikke reflekterte over alternative reisemåter. I denne delen av undersøkelsen har vi derfor undersøkt hvilke tidsnormer som har aksept blant mødre og fedre, og om disse tidsnormene har noen sammenheng med hvilken holdning de har til bruken av bilen og mobiltelefonen.

Den sosiale oppfatningen av tid endrer seg i takt med de ytre betingelsene av både materiell og kulturell art. Enkelte mener at tidsknapphet kan betraktes som et tegn på at man er vellykket, at man har fylt tiden med meningsfulle aktiviteter. Å

fortelle at man har det travelt er derfor det normale. Når tidspress derfor brukes som argument for å bruke bilen, trenger ikke dette bare å være knyttet til det faktiske tidsforbruket som de ulike aktivitetene krever, men også til den sosiale oppfatningen som finnes om at tidsknapphet er et ”statussymbol”. Tidspress blir det ”normale” rammeverket for det sosiale liv.

Blant representantene for barnefamiliene i denne undersøkelsen, er det relativt stor oppslutning om tidsnormene om ikke å sløse bort tiden og det å fylle tiden med meningsfulle aktiviteter (å like å ha mange jern i ilden). Et flertall sier seg enige i disse normene, noe som tyder på at de er godt forankret i befolkningen. Slike normer må betraktes som viktige sosiale og kulturelle føringer for den enkeltes handlinger. Den negative siden ved normene om ikke å sløse med tiden og å fylle den med meningsfulle aktiviteter, er å oppleve at tiden ikke strekker til og at man føler seg stresset. Man har mistet kontroll over de gjøremålene som man har planlagt å gjennomføre. Opplevelsen av å ikke få tiden til å strekke til er ganske vanlig, noe mer enn halvparten sier de opplever det. Man kan stille seg spørsmålet om dette er en av de ”strukturelle fortellingene” eller ”samtidsmytene” som har allmenn oppslutning i dagens samfunn. En vellykket familie har fullt opp å gjøre, og vel så det. Tiden utnyttes fullt ut. Det er ikke ”normalt” å ha god tid.

Analysene viser at det er sammenheng mellom utsagnene om at det er viktig ikke å sløse bort tiden og det å ha faste fritidsaktiviteter i familien og planlegging i hverdagen. De som sier at de liker å ha mange jern i ilden, har både faste fritidsaktiviteter i familien og liker å ta ting på sparket. Dette er personer med mange ressurser. De har både høy utdanning og høy inntekt. De lever opp til en tidsnorm som sier at tiden bør fylles med meningsfulle aktiviteter, samtidig som de har overskudd til også å ta ting på sparket.

Når vi undersøker hvordan aspektene ved tidsnormene relateres til bruk av bilen og mobiltelefonen, viser analysene at det er sammenhenger som kan tolkes dit hen at mobilen og bilen er så forankret og inkorporert i hverdagslivet at de går på tvers av disse tidsaspektene. Bilen og mobiltelefonen er hverdagsteknologier som mer eller mindre blir tatt for gitt.

Planlegging, mediebruk og transport

Analysene viser at omfanget av gjøremål i barnefamiliene er stort og at grad av planlegging av disse aktivitetene varierer svært mye. De aller fleste barna deltar i både i organiserte og uorganiserte aktiviteter, som krever både planlegging og transport. Representantene for familiene gir uttrykk for at de har mange jern i ilden, særlig gjelder dette der foreldrene har høy utdanning. Deres barn deltar i flere organiserte aktiviteter enn barn til foreldre med lavere utdanning. De ”oppfyller” tidsnormen om å ikke sløse bort tiden, og til å fylle den med meningsfulle aktiviteter.

Analysene viser også at måten man gjør avtaler på, hvilket medium som brukes, avhenger av hvilken avtalepartner man har. Avtaler ansikt til ansikt foregår oftere med de nærmeste familie, mens mobiltelefonen har overtatt for fasttelefonen i de fleste tilfeller, også mellom nære familiemedlemmer. Dette indikerer at mobiliteten er høy i familiene og kravet om tilgjengelighet stor. Mobiltelefonen har også overtatt for fasttelefonen som hjelpemiddel til å gjøre avtaler knyttet til

følging og henting av barn. Dette gjelder avtaler med besteforeldre, eldre søsken, naboer/venner og tidligere partnere. Både samtale og tekstmelding brukes. Tekstmelding brukes mye for å gjøre avtaler om barna med ekspartner. Dette er en bekreftelse på resultatene fra den kvalitative delen av prosjektet. Enkelte av de skilte intervjupersonene brukte SMS som en kommunikasjonsmetode for å slippe å snakke med den tidligere samboeren eller ektefellen.

Måten man gjør avtaler på, varierer med planleggingshorisonten hos foreldrene. Avtaler som gjøres i løpet av dagen foregår oftere med mobiltelefon, både samtale og SMS, enn avtaler som inngås tidligere. Generelt nivå på bilbruk varierer både med planleggingshorisont og hvilket medium eller måte avtaler gjøres og endres på. Det er sammenheng mellom høyt nivå på generell bilbruk, kort planleggingshorisont (avtaler i løpet av dagen) og bruk av mobiltelefon, både tale og tekstmelding. Dagligvareinnkjøp og henting og bringing av barn til eller fra venner eller andre møteplasser er det som er minst planlagt, mens transport i forbindelse med skole og barnehage er det som i størst utstrekning avtales på forhånd.

Generelt sett kan vi si at for de fleste av disse aktivitetene er det en signifikant sammenheng mellom hvor lang tid i forveien man planlegger aktiviteten og omfanget av bilbruk som vedkommende har. De som planlegger på forhånd har jevnt over en lavere bilbruk enn de som har kort planleggingstid eller avtaler i løpet av dagen. Samspillet mellom mobiltelefonen og bilen forteller oss at dette er to ”hverdagsteknologier” som påvirker hvordan barnefamilier organiserer sitt dagligliv. Analysene i denne rapporten tyder på at en hyppig bruk av mobiltelefonen i organisering av de daglige aktivitetene i barnefamilier har sammenheng med kort planleggingshorisont og høy bilbruk.

Stress og tidspress i dagliglivet

For å håndtere stress og tidspress mener folk at både bilen og mobilen er viktige verktøy. Barnefamilier – både med én og to foreldre – må ofte legge komplekse puslespill for å rekke kjøring av barn til diverse aktiviteter, nødvendige innkjøp, reising til og fra arbeid, samtidig som de skal få utført andre daglige gjøremål.

Selv om avstandene mellom aktivitetene har blitt større, har det tidligere ikke vært noen tilsvarende utvikling i muligheten til å koordinere transport. Telefonsystemet har vært stedsbasert med fasttelefoner. Inntil for få år siden var telefonen en teknologi som tilhørte husstanden. Mobiltelefonen har forandret dette med at vi ringer til en *person*, uavhengig av hvor denne personen befinner seg. Dette kalles ofte fullbyrdelsen av bilrevolusjonen, ettersom sanntidskoordinering er innført i tillegg til et allerede eksisterende transportsystem.

Resultatene fra vår undersøkelse viser at de personene, og spesielt kvinnene, som arbeider mye, har en sterkere opplevelse av stress og tidspress. Det er også disse som er mest avhengige av bil og mobiltelefon, og de uttrykker at disse hjelpemidlene er viktige redskaper for å kunne administrere og mestre hverdagslivet, selv om de bruker bilen mindre enn menn gjør. Noe overraskende viser våre resultater at de som har høy deltakelse i fritidsaktiviteter og organisasjonsarbeid oppgir mindre stress og tidspress enn de som har en lavere deltakelse. Man kunne tro at høy deltakelse i fritidsaktiviteter ville øke

respondentenes opplevelse av stress og tidspress, siden høy deltakelse ofte innebærer mer kjøring og mindre tid til mer pliktrelaterte oppgaver. Resultatene viser dessuten at de som bruker mye mobiltelefon også opplever mer stress og tidspress.

Deltakelse i yrkesliv og fritidsaktiviteter krever ofte at vi bruker bil til disse aktivitetene, hvis vi også skal ivareta nødvendige omsorgsoppgaver i familien. Mange ser på bilkjøring som stressende. På den andre siden gir bil rom for avslapning. Lang reisevei til jobben kan også være et kjærkomment avbrekk for en stresset sjel. Så selv om bilen er inkarnasjonen av sosial kompleksitet for mange, er den også et tilfluktssted der man kan ta tilbake kontrollen over seg selv.

Teknologiene, bil og mobil, fungerer i en slags symbiose. Bilen utvider den geografiske sfæren og mobiltelefonen åpner muligheten for koordinering. Der hvor bilen gir oss mulighet til å delta i aktiviteter innen et større område, lar mobiltelefonen oss rasjonalisere våre bevegelser. Der hvor mobiltelefonen betyr at vi aldri er utenfor rekkevidde og til enhver tid kan kreves i aksjon eller bevegelse, gir bilen oss denne mobiliteten. Denne utviklingen er ikke nødvendigvis miljømessig ansvarlig, og den resulterer i en hektisk livsstil.

Mobiltelefonen som konfliktløser og konfliktskaper

Kommunikasjon via SMS, e-post og tale på mobiltelefon arter seg forskjellig fordi hvert kommunikasjonsmedium har sine særegne karakteristika. SMS kan karakteriseres som et informasjonsfattig medium, fordi mediet er en tekstbasert og asynkron kommunikasjonsform. Såkalte informasjonsfattige medier kan skape misforståelser lettere enn de vi karakteriserer som rike medier, fordi mediene formidler for lite informasjon til at vi oppfatter budskapet slik det er tenkt fra avsenderen. Undersøkelsen viser at godt og vel en tredjedel av respondentene er enige i utsagnet ”å kommunisere med SMS kan skape misforståelser”. Studien viser også at det er et tydelig skille mellom par som bor sammen og par som ikke bor sammen på dette området. Skilte/ikke samboende er mer enige enn gifte/samboende respondenter i at SMS er en kilde til å skape misforståelser. Det er variasjoner i hvordan vi mennesker uttrykker oss gjennom denne typen medier. Våre resultater viser at nesten halvparten er helt eller delvis uenige i at det er lett å formidle personlige følelser via e-post, SMS og samtaler på mobiltelefon, mens rundt en firedel synes at det er lett å formidle personlige følelser med bruk av disse mediene. Det er klare kjønnsforskjeller. Mens 30 prosent av kvinnene synes det er lett å formidle personlige følelser på SMS, er andelen blant menn 18 prosent.

Medier kan fungere som et filter. De kan derfor også brukes for å dempe konflikter og uoverensstemmelser i konfliktsituasjoner. Ca en av fem i vår undersøkelse synes at å kommunisere via SMS kan dempe konflikter. Mange skilte par sliter også med å få til en god dialog i etterkant av ett brudd, og nærmere en femtedel oppgir at de bruker SMS som kommunikasjonskanal fordi det er vanskelig å snakke sammen. SMS kan også i mange tilfeller gjøre det lettere for den skilte familien å fungere, og nesten en firedel oppgir at å kunne kommunisere gjennom SMS med eks-partner faktisk gjør samarbeidet om barna enklere fordi man ikke trenger å snakke direkte sammen. Resultatene sett under ett viser at kommunikasjonsmedier som SMS faktisk bidrar til at par som ikke lenger bor

sammen, men som har felles barn, kan få samarbeidet om barna til å fungere bedre enn uten tilgang til SMS.

Mediert kommunikasjon mellom foreldre og barn

Det er ikke bare de voksne som er ivrige mobilbrukere. Mobiltelefonen har blitt en hverdagsteknologi også for barn. Blant 12-åringene i denne undersøkelsen har ca 90 prosent egen mobiltelefon. Resultater fra vår studie viser dessuten at det er ulik tilgang til mobiltelefon mellom barn som bor i to husholdninger og barn som bare bor ett sted. Det ser ut til at barn som bor i to husholdninger får mobiltelefon noe tidligere enn barn som har begge foreldre bosatt under samme tak. Selv om mange barn under ti år har mobiltelefon, mener hele 83 prosent av respondentene at barn bør være minst 10 år før de får egen mobiltelefon.

Mobiltelefonen er et viktig hjelpemiddel for å holde kontakt med barna. Nesten halvparten av foreldrene svarer at de bruker mobilen ofte for å finne ut hvor barna er eller for å undersøke om det står bra til. På den annen side oppgir en tredel av respondentene at barna ofte glemmer/skrur av mobilen slik at de ikke kan nås når de er ute. Det blir en interessekonflikt i bruk av mobiltelefonen. For barn og ungdom er det godt å kunne stikke seg bort litt, mens foreldre ofte vil ha relativt detaljert informasjon om hvor barna befinner seg.

Kvinner bruker mobiltelefonen oftere enn menn for å finne ut hvor barna er, og de sender også oftere SMS til barna når de er ute. Foreldrenes holdning til å kommunisere med barna via e-post, SMS og e-post er todelt. På den ene siden er foreldrene positive til at de enkelt kan komme i kontakt med barna og at de kan være til stede i barnas liv, selv i perioder de ikke bor sammen. På den andre siden er medier ingen erstatning for fysisk tilstedeværelse. Resultatene viser at de aller fleste av foreldrene mener at det er vanskelig å få god følelsesmessig kontakt via mobiltelefon og e-post. Flertallet (57 prosent) sier de er enige i dette, mens 20 prosent sier seg uenige. Det virker ikke som at skilte/ikke samboende foreldre ser barna mindre fordi de har tilgang til og bruker ulike kommunikasjonsmedier til kontakt og kommunikasjon med barna, men det er helt klart at denne foreldregruppen bruker mobiltelefonen hyppigere for å holde kontakten med sine barn. Vi kan heller påstå at konsekvensene er motsatt og at foreldre og barn ser noe mer til hverandre fordi de kan avtale å møtes via mobiltelefon.